

Marko Uršič

Pojmovanje in občutje narave v japonskem budizmu

Referat na simpoziju *V iskanju Buddhe*, Cankarjev dom, Ljubljana, 26. 8. 2021

1. Dragoceni spomin (Sanzen-in, Ohara pri Kyotu)
2. naravna bitja kot simboli v starem (*theravāda*) budizmu (primeri, *Sutta-nipāta* in *Dhammapada*)
3. *Avatamsaka sutra*, mahajanska “biblija”: svetloba in neskončnost, eno in mnogo
4. Buda učencem pokaže cvetlico ... in Bashov haiku
5. *kare-sansui*: zenovski tempelj Ryoan-ji v Kyotu
6. Dōgen: “gore hodijo”, “reke mirujejo” ...
7. peščeno-kamnita in zelena narava (Taizo-in), simboli in “resničnost”
8. Oku-no-in, mali gozdni tempelj
9. čajni obred, notranjost in zunanost
10. *Srčna sutra*: “Oblika je praznina, praznina je oblika.”

Avtor vseh slik z Japonske je M. U.

Spomin na vrt templja Sanzen-in, Ohara pri Kyotu, spomladi 2019

Ohara pri Kyotu je bila s svojimi templji-in-vrtovi ena izmed postaj mojega budističnega romanja spomladi leta 2019. – Kakor je zapisal eden izmed velikih zahodnih filozofov: »Veličina, mir, sončna svetloba – ta trojica obsega vse, kar si želi in od sebe zahteva mislec ... to je kraljestvo, v katerem vlada velika *trojica veselja*.«

Na sliki je bronasta soha Bude v templju Sanzen-in v Ohari; med drevjem svetiščnega vrta Buda igra na *biwo*, japonsko lutnjo – veseli se zmage nad zmajem, zlodejem Maro, tj. vesoljnim trpljenjem, nepopolnostjo, bolečino nikoli dokončno uresničene želje (*dukkha*).

Molitev-meditacija v vrtu-templju Sanzen-in, Ohara pri Kyotu

Na srebrno zelenih lističih se lesketajo kapljice jutranjega dežja. Med mahovjem vznikajo kamniti gnomi v molitvi. Iz svetišča zazveni nekaj svetlo-temnih udarcev zvona – toliko, da znova prikličejo tišino. Tu je neznansko globoka. Tišina in jasnina. Sončava, lepota narave, presežna prisotnost duha. Zdaj sem na drugem koncu našega istega sveta. Tiha, svetla radost.

Naravna bitja kot simboli za človeški etos v starem (*theravāda*) budizmu

Budovo drevo razsvetljenja, lotosov cvet kot simbol čistosti, rjovenje *lêva* ...

Sutta-nipāta (I.3), pesem o nosorogu (*Khaggavisana sutta*), kitica 37 –
Gotama Buda govori svojemu najbolj vdanemu učencu Anandi:

“Kakor lev, ki se ne boji nobenih glasov,
nemoten kot veter, ki vêje skozi mrežo,
kakor lotosov cvet, ki ga ne zmoči voda
– stopaj sam, tako kot nosorog.”

Dhammapada, “Besede modrosti” (prev. Primož Pečenko):

“Človeka, ki je poln želja / in išče le cvetove, / odnese smrt kot hudournik, /
ki odplavi spečo vas.” (*Cvetovi*, IV.4)

“Če se v človeku razraste zlo / kot ovijalka okrog drevesa, / si sam stori prav
vse, / kar mu sovražniki želé.” (*Samostojnost*, XII.6)

“Povsod tečejo tokovi, / povsod brstijo ovijalke – / ko vidiš nove popke in
poganjke, / z modrostjo jim posekaj korenine.” (*Želje*, XXIV, 7)

Avatamsaka sutra (Sutra cvetlične girlande), mahajanska “biblija”:
vesoljna narava kot “Indrova mreža” razsvetljenih bitij –
svetloba in neskončnost, eno in mnogo

“Angelova meglica” (Foto: NASA)

Mahajanska *Avatamsaka sutra* («Sutra cvetlične girlande«)

Véliká *Avatamsaka sutra* («Sutra cvetlične girlande») je sutra svetlobe, zrcaljenja vseh razsvetljenih in obenem razsvetljujočih bitij v (njihovi) vesoljni »Indrovi mreži«, hkrati pa je to sutra neskončnosti, brezmejnih »desetih smeri«, v katerih so nanizane bude in *bodhisattve*. *Avatamsaka* je »biblično« obsežna zbirka spisov kitajske smeri *hua-yan* (jap. *kegon*) *mahayana* budizma; zajema 39 spisov, najstarejši so nastali v Indiji nekaj stoletij po Gotami Budi, vendar je v celoti ohranjena v kitajskem prevodu iz sanskrta v 5. stol. po Kr., tako da se v moderne jezike prevaja iz kitajščine. Kakorkoli že, *Avatamsaka* je zelo stara in duhovno globoka knjiga, čeprav se lahko kakemu bolj površnemu bralcu zazdi, da je prepolna fantastične mitologije. Toda da bi jo razumeli, jo je treba *brati na simbolno-dobesedni ravni* (*sic*, seveda pa je v tem paradoks).

Glavna »motiva« te vélike Girlande, ki sta med seboj vsebinsko tesno povezana, sta *svetloba* in *neskončnost* »prebujenih« bitij in/ali svetov. Neskončna svetloba sije na vsaki strani *Avatamsake*, v skoraj vsakem njenem verzu (v njej se proza prepleta z verzi, večinoma v štirivrstičnih kiticah). Neskončnost nastopa v dveh »modusih«, ki ju ni mogoče povsem razločiti: kot razsežnostna (∞ lučí, ∞ prostora, ∞ oceana, ∞ časovnih vekov, ∞ sočutja itd.) in numerična (∞ oblik, v katerih se pojavlja Buda, ∞ čutečih bitij, ∞ različnih spoznavnih poti, ∞ mest in dežel, ∞ peščenih zrn itd.).

Peščeni stožec kot fokus zenovske meditacije v templju Kodai-ji (Kyoto, jeseni 2008)

Avatamsaka sutra (nadaljevanje)

V *Avatamsaki* in tudi v drugih sutrah *mahayana* budizma je fascinantno in vsega občudovanja vredno to, kako sijajno se *eno* – Buda – ujema z *mnogim*, tudi z neskončno mnogimi budami in *bodhisattvami*, ki so dejansko (le) druga »imena« Enega, čeprav ob-enem (v-enem) vsako od teh imen označuje posamezno, od vseh drugih različno bitje. V *Avatamsaki* najdemo dosti primerov te vesoljne »harmonije«, na primer: *bodhisattva* Supratishthita na 3. postaji Sudhanovega romanja pravi zase (in *obenem* za Budo, kajti tudi on sam *je* buda, »prebujeni«): »S tem, da sem eden, postanem mnogi; s tem, da sem mnogi, postanem eden« [Avt. 1188].

Čudežno in čudovito je, da se kot posamičnik vendarle ne izgubim v vsej tej neskončnosti! Ne izgubim se, če dojamem, da sem njeno edinstveno »peščeno zrno«. Ali če povem drugače: takrat ko v tem neskončnem vesoljnem oceanu uzrem sebe, minljivo bitje, ki sem v tem hipu živ in sebi-očiten, nekako tako kakor »stožec«, ki žarči iz sebe krožne valove v svet – na primer, ko v kyotskem svetišču Kōdai-ji motrim stožec na peščenem »oceanu« – tedaj vem: prav *zdaj*, prav v *tem* motrenju sem središče zavesti, ne glede na to, kako daleč okrog mene se razteza ocean prostorov in časov, kajti *zdaj* sem *tu*, »prebujen«.

Tempelj Kodai-ji: sožitje narave in kulture, drevesa na obali peščenega oceana

Hiroshige Utagawa, *Jesenski mesec nad reko Tamo* (lesorez, 1837)

Buda pokaže učencem cvetlico (Dōgen, *Shōbōgenzō*, spis *Mitsugo*, 13. stol.)

V slavni legendi o Budi in cvetlici, ki jo nekateri smatrajo kar za temelj zen budizma, Buda na velikem shodu svojih učencev, ki so se zbrali na Jastrebovem vrhu, da bi slišali njegov govor, zgolj pokaže cvetlico, jo zasuče in pomežikne. Učenci ga ne razumejo, hočejo govor, nasmehne pa se samo eden med njimi, (Maha)Kašjapa, in Buda reče: »Imam zaklad resničnega očesa Dharma [jap. *shōbōgenzō*], čudovito srce nirvane: zaupam ga Mahakašjapi.«

*o, naj še uzrem
cvetlico v prvem siju
božjega lica*

Bashō Matsuo,
Gora Kazuraki (haiku № 388)

... Budove stopinje v templju Honen-in, Kyoto

Buda pokaže cvetlico ... (nadaljevanje)

Dōgen pravi, da pri Budovi cvetlici ne gre za kak skriven, »ezoterični« jezik, kot so to razumeli nekateri budisti drugih smeri (najbrž zlasti *shingon-shū*), ampak da *mitsugo* pomeni »intimni« oziroma osebni, neposredni jezik, s katerim učitelj posreduje učencu nauk, ki sicer ni izrekljiv z besedami (angl. izraz *intimate* je tu posrečen, saj v glagolski obliki pomeni tudi 'namigniti', 'nameriti na', 'nakazati'). »Razlog za to [pokazanje cvetlice] je v tem,« pravi Dōgen, »da je poučevanje z besedami plitvo in omejeno na oblike, in zato Buda ni uporabil besed, temveč je pokazal cvetlico in pomežiknil. To je bil pravi trenutek za uporabo intimnega jezika. Toda zbor nešteti bitij tega ni razumel« [Dog. 181]. –

Dōgen ne »absolutizira« molka, niti zgolj »sedenja« (*zazen*), ampak razume sedenje in molk kot dovršitev jezika – mnogih in različnih jezikov – v »praksi« meditacije. V zenu je *oboje* »pot«, besede in molk. Budova cvetlica molče govori.

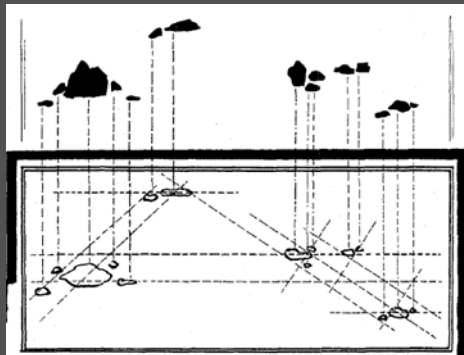
Hanami: sto in več let stare češnje v mestu Fukui, spomladi 2019

Hanami, »gledanje cvetov«

Hanami, »gledanje cvetov« (*hana* v jap. pomeni cvet), občudovanje cvetočih češenj (*sakura*) – in tudi, v starih časih še pogosteje, cvetočih sliv (*ume*) – je po vsem svetu znano japonsko praznovanje pomladi. Mali *hanami* imamo vsako leto tudi v Ljubljani, ob Večni poti. Vendar ta čudoviti festival lepote cvetov, njihove in naše minljivosti, to tiho in mirno, obenem pa zelo čustveno čaščenje novega življenja, vedno znova prebujajoče se narave, lahko zares doživiš in občutiš šele tam, v Deželi vzhajajočega sonca. V marcu in aprilu *hanami* preplavi japonsko otočje od jugozahoda proti severovzhodu kot velik pomladni val, ki ga spremljajo tudi mediji in v poročilih naznanjajo njegov prihod v posamezna mesta, podobno kot metereologi napovedujejo prihod vremenske »fronte«, vendar je pri *hanamiju* pričakovanje radostno, skoraj svečano. *Hanami* je kakor čarobna sled, ki jo na zemlji, v tisočernih ozvezdijh češnjevih cvetov, puščajo za seboj krila dobrega Angela – medtem ko je *tsunami* uničujoči val strašnega oceanskega Demona.

Kare-sansui: zenovski tempelj Ryoan-ji v Kyotu

$$(3 + 2) + 2 + 3 + 2 + 3 = 15$$

Zenovski vrt Ryōan-ji v Kyotu

Znameniti peščeno-kamniti vrt v kyotskem zenovskem templju Ryoan-ji («Tempelj Zmaja Mirú») je bil ustvarjen že v 15. stoletju, v sedanji obliki pa je iz leta 1799. V njem vloge meditacijskih fokusov nimajo peščeni stožci, ampak veliki in malo manjši kamni, »otoki« v peščinem »oceanu«, ki ga menihi vsako jutro skrbno pograbijo.

Na peščeni vrt gledaš z lesenega podesta, kak meter nad to »suho krajino« (*kare-sansui*, dob. »suho goro-vodo«), veliko 25x10 metrov (kot piše v vodiču). To je peščeno-kamnita »slika« s 15 skrbno izbranimi in premišljenimi postavljenimi kamni. Peščeno morje-ocean, ki rahlo valovi v podolžni smeri, obliva kamne-otoke, okrog njih pa se valovi širijo v koncentričnih krogih ali ovalih – in ob tem me je prešinila misel, da so valujoči sôji kamnitih otokov kakor avre, ki obkrožajo davne, na veke vekov meditirajoče *bodhisattve*.

Potem pridejo na vrsto detajli, najprej število kamnov: petnajst jih je, razporejeni so na petih otokih, od leve proti desni takole: 3+2, 2, 3, 2, 3 (gl. skico na prejšnjem zaslonu). Na največjem otoku, prvem z leve, je najvišji kamen-gora z dvema nižjima, kot nekakšen triglav, ob straneh tega otoka pa štrlita iz morja še dva skalna grebena, ki komaj segata nad gladino peščenega oceana. Vsi kamni-gore na petih otokih vrta Ryoan-ji se s svojimi naravno amorfnimi oblikami prefinjeno razlikujejo med seboj; na nekaterih je več, na drugih manj lišajev, ki pričajo o njihovi starosti in minevanju časa, obenem pa o trajnosti, saj že stoletja stojijo na teh otokih, dvigajo se iz rjavozelenega pasu travnato-mahovnate zemlje, ki sega tja do peščenega morja. Okrog obal petih otokov pa v ocean sevajo, kot že rečeno, koncentrični valovi, vendar samo do neke razdalje, kakor če bi Bashova žaba pravkar skočila v ribnik in bi valovno čelo seglo šele kak komolec vstran od točke njenega štrbunka. Zadaj in na desni strani je peščeni vrt obdan z glinenim zidom, pokritim z nadstreškom; tudi zid je sestavni del te umetnine, njen »okvir«, ki s svojimi sivo-rjavimi lisami, patino časa, prikličje v misel – ob sožitju in obenem v kontrastu s peskom in kamni – minevanje, nedokončnost in nepopolnost bivanja, skratka: *wabi-sabi*.

Zenovski vrt Ryōan-ji v Kyotu (nadaljevanje)

Kaj vse to *pomeni*? Je morda ključ za interpretacijo te »slike« numerologija? Zakaj so tu tako poudarjena liha števila? In mar je v tem, da se iz vsakega zornega kota, razen od zgoraj, baje vidi le 14 kamnov – torej da je eden vselej skrit pogledu – tudi skrit kak pomen? Ali pa bi bila za razumevanje te pokrajine primernejša geometrija, namreč »simetrična asimetričnost« teh kamnov, proporci med razdaljami in velikostmi ipd.? –

Ljudje hočemo biti (pre)pametni, zato radi »interpretiramo«. Interpretacij slavnega vrta v templju Ryoan-ji je seveda mnogo, ni jih težko najti na spletu. Ena izmed starejših razlag, ob kateri sem se nasmehnil, pravi, da ti kamni-otoki »predstavljajo« družino tigrov, ki z mladiči plava čez reko – najbrž zato, ker ima tiger pomembno vlogo v budistični mitologiji. Ampak pri takšnih poskusih razumevanja, ki sicer sami po sebi niso nič napačnega niti slabega, ne smemo pozabiti na čudoviti japonski minimalizem, ki je *obenem* maksimalizem. *Kare-sansui* je videti kot »nepravilna« struktura, saj v njej prevladujejo nepravilne oblike in nenavadna razmerja, a v nekem globljem smislu je tu vse karseda *pravilno* – to namreč neposredno *vidimo* ter intuitivno tudi *vemo*, čeprav ne razumemo, kako, zakaj in čemú je tako.

Gore-otoki in ocean ... simboli in “umetnost praznine”

Günter Nitschke v knjigi *Japanese Gardens: Right Angle and Natural Form* (2007):
“Vrt Ryoan-ji ne simbolizira niti naravne niti mitološke krajine. Dejansko ne simbolizira nič, namreč v smislu, da *ne* simbolizira. V njem vidim abstraktno kompozicijo 'naravnih' objektov v prostoru, katere namen je uvajanje meditacije. Pripada umetnosti praznine.”

Mojster Dōgen, *Shōbōgenzō* («Zaklad resničnega očesa *Dharme*«)

Dōgen
1200-1253

Mojster Dōgen ne velja samo za začetnika *sōtō*-zena, temveč tudi za prvega japonskega izrazito filozofsko mislečega modreca. V znameniti zbirki njegovih spisov z naslovom *Shōbōgenzō* («Zaklad resničnega očesa *Dharme*«), v 14. poglavju z naslovom *Sansuigyō* («Sutra gorá in vodá») piše: »Mojster Kai iz Taiyōzana je dejal zbrani množici: 'Modre gore nenehno hodijo' ...« [Sbg. 217] in ob tem enigmatično pojasnil, da gore »nenehno mirujejo in nenehno hodijo. Mi pa se moramo s trudom naučiti krepostne veščine te hoje« (*ibid.*).

Različna bitja različno vidijo svet:

“Obstajajo bitja, ki vidijo to, čemur mi pravimo voda, kot niz biserov, čeprav to ne pomeni, da vidijo niz biserov kot vodo. Najbrž po svoje vidijo vodo v obliki nečesa, v čemer mi vidimo nekaj drugega. Mi [smo tisti, ki] vidimo njihove nize biserov kot vodo. So pa tudi bitja, ki vidijo vodo kot čudovite rože; vendar to ne pomeni, da uporabljajo rože kot vodo. Demoni vidijo vodo kot divje plamene, ali kot gnoj in kri. Zmaji in ribe jo vidijo kot palačo, ali pa kot stolp [...] Človeška bitja jo vidijo kot vodo, ki povzroča in določa smrt in življenje.”

Dōgen: “gore hodijo”, “reke mirujejo” ...

Tempelj Ginkaku-ji (Srebrni paviljon), Kyoto: v ospredju so pečene oceanske reke/valovi, desno zadaj stožec “Kogetsudai” (cf. Fuji-san)

Peščena reka ter skalni in zeleni otoki – simboli in “resničnost” narave:
avtor te vrtné “slike” je Monotobu Kanō, 16. stol., Taizo-in, Myoshin-ji, Kyoto

V “Obdobju Edo” (17.-19. st.) v Kyotu in drugod po Japonski nastane na stotine, tisoče čudovitih skalno-peščenih-zelenih vrtov (ta je v Kodai-ji)

Kodai-ji, Kyoto, jesenski detajl

”Pot filozofov” (*Tetsugaku-no-michi*) v Kyotu, kjer se je rad sprehajal Nishida Kitarō

Oku-no-in, mali gozdni tempelj pri Nanzen-ji, Kyoto, jeseni 2008

“notranji tempelj“ (kar pomeni *oku-no-in*)

zunani tempelj, pred notranjim

Oku-no-in, sprehod do malega gozdnega templja

V kyotski mestni četrti Higashiyama sva se od velikega, mogočnega budističnega svetišča Nanzen-ji povzela k bližnjemu majhnemu templju Oku-no-in sredi gozda.

Pod vrhom stopnic se med slokimi stebri dreves prikaže japonsko ukrivljena tempeljska streha svetišča Oku-no-in. Ampak ko prideva prav na vrh stopnišča, vidiva, da je to pravzaprav šele »zunanji tempelj« (izraz je moj), medtem ko »notranji tempelj« – japonski izraz *oku-no-in* to tudi pomeni, čeprav je krajevno ime Oku-no-in bolj znano kot slavno svetišče na gori Koya-san – notranji tempelj stoji kakih deset sežnjev za zunanjim, postavljen na veliko, z mahom »patinirano« skalo, še bolj zadaj pa pada čez skalovje tenek slap in žubori dol v potok.

Oba templja sta majhna, seveda lesena in povsem usklajena s konfiguracijo te gozdne kotanje, obenem pa v kontrastu z veličino dreves, med katerimi ždita. Notranji tempelj je zaprt, zunanji pa je povsem odprt, njegovo lepó oblikovano ostrešje nosijo štirje leseni stebri, tako da lahko stopiva prav pred oltarček, na katerem sta ob beli votivni posodici postavljeni dve vazi, kot nekakšna velika keliha, vsak s podobo javorjevega lista na steklu; na tleh za oltarjem pa stojita dve kamniti svetilki, ki sta tako kot skale odeti s patino maha. – Na tem kraju vlada globoka tišina, ki jo še pogloblja šumenje vode, in v duši je slutnja večnosti.

(nadaljevanje ...)

Oku-no-in: kateri bog domuje v tem templju?

Takrat sem se potihoma vprašal in še vedno se sprašujem, podoba *katerega* boga stoji ali bi lahko stala v tem »notranjem svetišču« gozdnega tempeljčka Oku-no-in. Tu, zunaj »najsvetejšega«, ki je najinim očem skrito, se seveda lahko pokloniva pred kamnitimi in bronastimi kipci Bude, vendar je v tem čudovitem naravnem svetišču »on sam« *kot podoba* skorajda odsoten, neviden, bolje rečeno, »vseviden«.

V *Avatamsaka sutri* je mnogokrat rečeno, da ima Buda »nešteto« oblik in podob, tu naj navedem le naslednjo misel: »Budove fizične oblike so enake vsem čutečim bitjem – saj [Buda] povzroči, da ga vidijo v skladu s svojimi lastnimi nagnjenji« [Avt. 122]. Kajti – »Čista Luč vstopi skozi ta vrata« (*ibid.* 123).

In če se zdaj, trinajst let pozneje, znova vprašam, *katera* božja podoba bi bila lahko skrita v »notranjem templju« Oku-no-in, si zaželim, da bi bila *tam* »podoba« tistega čudovitega gozda, prežetega z vseobsegajoče-odrešujočim duhom budizma, ki sva ga začutila s hčerko Hano na tistem sprehodu jeseni 2008, v tisti nepozabni »gozdni kopeli« (*shinrinyoku*).

Čajni obred (*cha-no-yu*): notranjost prehaja v zunanost in obratno
(čajnica v templju Taizo-in, Kyoto, zgodnja pomlad 2019)

zeleni *o-cha* in sladek minjon

niša *tokonoma* z Darumo (na zvitku), ikebano ...

Srčna sutra: “Oblika je praznina, praznina je oblika.”

»Srčna sutra« (*Hridaya sutra*) je eno izmed najkrajših in obenem najpomembnejših svetih besedil *mahayana* budizma. V njej *bodhisattva* Avalokitešvara (v jap. Kannon Buda) izreče znamenite besede:

»Oblika <*rūpa*> je praznina <*śūnyatā*>, praznina je oblika« [Hrd. 147].

– Kako naj to razumemo? Možnih interpretacij je seveda več, najbolj budistično tradicionalna je razlaga, da je vsaka oblika »prazna« v tem smislu, da je »breztemeljna« ali, drugače rečeno, da so vse oblike (in drugi »skupki« <*skandhe*> naših doživljajev) zgolj minljivi in prehodni pojavi, ki ne temeljijo v nobeni »substanci«, ne fizični ne duhovni. *Mahayana* budizem, »veliki voz«, razvije to misel (v nekaterih sutrah bolj, v drugih manj) v »metafiziko« svetlobe, v neskončni univerzum razsvetljenih in razsvetljujočih bitij, bud in/ali *bodhisattv*, mnogih-v-enem, ki »odsevajo« Luč vesoljnega Bude.

Izrek »Oblika je praznina, praznina je oblika« pa lahko razumemo tudi nekoliko drugače od budistične »običajne« razlage, ostajajoč še vedno znotraj budistične duhovnosti v širšem pomenu. V takšnem, recimo, bolj »grškem« (raz)umevanju *Srčne sutre* si lahko pomagamo z »metaforo«/vizijo svetlobe, ki je tako pomembna v platonizmu. Čista svetloba – »jasnina«, »sončava« – je »prazna«, brez vsake oblike, obenem pa »ustvarja« vse oblike, ki so zaradi nje ne samo vidne (oz. spoznavne), temveč so tudi »stkan« iz vesoljne, presežne svetlobe:

Oblika je svetloba, svetloba je oblika.

Oblika je svetloba, svetloba je oblika.

Vulkan Kaimon-dake na jugu otoka Kjušu (pravijo mu tudi “Mali Fuji”)

Hvala za vašo pozornost!